

A Józsefvárost az ember — ha éppen kedve van — erős két óra alatt körüljárhatja, a szoros értelmében véve, tehát a kerület határait alkotó utcákon haladva. Ezek a következők: északra a Kerepesi út és a Rákóczi út, nyugaton a Múzeum körút, délen az Üllői út, keleten pedig a Könyves Kálmán és a Hungária körút. És ha az ember még igen pontos akar lenni, akkor a Keleti pályaudvar mögött — Kőbánya felől haladva — lekanyarodik jobbra, a Dózsa György útra és a Verseny utcán át megy ki a Baross térre. Mert még ez a kis háromszög is ide tartozik.

Nevezetes középületek

Ilyen kiadós séta után azt állapíthatja meg a határjáró: — Végül is jókarban levő város ez a VIII. kerület. A házak nincsenek rossz állapotban, a megjárt határutak rendezettek. Szinte úton-útfélen nevezetes középületek, a tudomány, a kultúra, a művészet hajlékai. (Egyetem, Nemzeti Múzeum, Széchényi Könyvtár. Országos intézmények ezek, a kerület életében mindig fontos szerepet játszottak, és történetükről, jelentőségükről oldalak lehetne írni). A gyógyítás, az egészségügy fellegvárai (klinika, kutatóintézetek) sorakoznak itt, és ha a Kerepesi úton haladva az Ügetőn keresztül lehetne látni, emléthetné az ember a Kerepesi temetőt is, ahol az újabbról magyar történelem vezető, irányító és alakító személyei nyugszanak.

Jártában az ember négy olyan aluljárón is áthalad, melyek, ahogyan az egyik józsefvárosi bennszülött mondta: „Nemcsak a kerület, hanem a főváros büszkeségei is.” A szóban forgó aluljárók a következő helyeken vannak — építésük sorrendjében: az Astoriánál (1962-ben épült, és hiányosságai annak idején közismertek voltak), a Blaha Lujza téren (1964—65), a Baross téren (1970) és az Üllői út és a József körút kereszteződésénél (1971).

Aztán itt van a metró, amelynek lejáratai az aluljárás során háromszor is az ember szemébe ütköznek. (Baross tér, Blaha Lujza tér, Astoria). És ha elkészül az észak—déli vonal, annak a negyedik aluljáróban, az Üllői útnál is lesz állomása.

Falu a városban

Mindezt — és még rengeteg egyebet is — láthatjuk a kórséta során. De ha a Rákóczi útról, mondjuk a Kiss József utcába kanyarodunk és — átkelven a Népszínház utcán — belépünk a hangzatos nevű Aurora utcába, akkor már csóváltgatjuk a fejünket.

Mert az az érzésünk, hogy nem is valamiféle kisvárosba, hanem faluba érkezünk. Ha búvárkodunk a kerület múltjában, megtudjuk, hogy kétszáz évvel ezelőtt — a mai Terézvárossal együtt összesen 3170-en laktak itt — erre felé még leginkább csak füves-homokos ugarföldek és mocsarak voltak és néhány major, ahol főleg birkákat tartottak. A mai Diószeghy Sámuel utcát például akkor Birkahajtnak nevezték.

A fővárosi ember a mai gyarapodó falvakban ilyen rozoga kis házakat ritkán lát. A Mátyás térre érve a földszintes — részben vályogból készült — házak még szaporodnak, és ez a kép végigkísér bennünket a Kulich Gyula tér környékére is.

Ezeknek a házaknak egy része még a kerület első építkezéseiből való (például a Mátyás tér 11. számú ház 1790-ben épült, ez a kerület egyik legrégebbi, ma is álló háza). A nagy árvíz 1838-ban ezt a magasabban fekvő részt szárazon hagyta.

A kép csak érzékelteti, de a kerület településének, lakásépítkezésének további története pontosabban is megmagyarázza azokat az örökletes problémákat, melyeknek megértéséhez már nem elég csak az utcák róni, és amelyeket a felszabadulás után súlyos teherként vett át a főváros és a kerület vezetősége, de a lakói is.

Érdeemes néhány adatot kiragadni a kerület történetéből.

Séta a 100 éves Budapest

Józsefvárosi tavasz

1777. november 7. Az addig Alsókövíváros néven emlegetett területet — Szent Józsefről és egyben József trónörökösről, a későbbi II. Józsefről — Józsefvárosnak nevezik el. Lakóinak száma 3170, majdnem kizárólag mezőgazdasággal foglalkozik. A kerületben 425, túlnyomórészt földszintes ház van.

1806. A kerület lakossága 6960 fő.

1840. Elkezdődik a Baromvásártér beépítése. Hatalmas tér volt ez; a mai Köztársaság és Teleki teret magában foglalva, egészen a mai terézvárosi Szövetség utcáig és Dugonics utcáig terjedt.

1867. április 2. Megnyílik a Józsefvárosi pályaudvar (a Magyar Északi Vasút budapesti indóháza), elsősorban szénzállítás céljából.

1868. Megalakul a MÁVAG (1870-ig Magyar—Belga Gép- és Hajóépítő Társaság néven).

1872. Megalakul az Első Magyar Vagongyár Rt. (1880-ban veszi meg a gyárat a svájci származású Ganz család.)

Ez a két gyár közigazgatásilag 1950 előtt nem tartozott a kerülethez, de közlekedési útjaik a kerületen vittek át, és dolgozóik túlnyomó többsége is Józsefvárosi volt, vagy itt telepedett le. A kerület lakóinak száma 41 831.

1884. Megépül a Keleti pályaudvar.

1889. Megépül a villamosvasút a Stáció utcán (a mai Baross utcán).

1890. Befejeződik a József körút építése (1878-ban kezdték építeni).

Az ipar és a kereskedelem ilyen arányú fejlődése — különösen pedig a Baross utcai villamosvasút megépítése — hatalmas telekspekulációt fejlesztett ki. Ezekben az évtizedekben épült a mai Józsefváros házainak hatvan százaléka; az egy-, két- és háromemeletes, nagyrészt szoba-konyhás, körfolyosós bérkaszánya. Mállasztották ezeket a megsúfolt házakat az évtizedek, pusztította háború is. A második világháborúban a kerület házainak kilencven százaléka sérült meg súlyosan, illetőleg vált lakhatatlanná. Ma a helyzet a következő:

A kerület lakásainak megoszlása szobaszámonként:

Egyszobás 60,4 százalék (ebből 10,3 százalék konyha nélküli); kétszobás 30,2 százalék; háromszobás 7,3 százalék; négy- vagy több szobás 2,1 százalék.

A kerület házainak 22 százaléka földszintes, 13,2 százaléka egyemeletes, 15,3 százaléka kétemeletes, 32,2 százaléka háromemeletes és 17,0 százaléka négyemeletes, vagy annál magasabb.

De ez a statisztika nem állja meg a helyét a Mátyás tér környékén, és ha a Kulich Gyula térről átmegyünk az Illés utcába, még inkább hitelüket veszítik az adatok. Ezen a vidéken ugyanis a házak negyven százaléka földszintes. Illetve csak volt. Mert ezeket részben már lebontották, részben pedig most bontják. Közkeletű szóval élve: szanálják.

Ez most a kerületben — de ta-

lán Józsefváros egész történetében is — a legnagyobb szabású vállalkozás. De ilyen jellegű és arányú városrendezési tevékenység valószínűleg a főváros életében is az első. Egy egész városrészt kell lebontani ahhoz, hogy ott korszerű élet- és lakáskörülményeket teremtsenek. Az új életre ítélt területet a Baross utca, Illés utca, Tömö utca, Szigony utca, Üllői út, József körút szegélyezi.

Új városrész születik

A terv már 1963-ban elkészült. 1971-ben felépült az első három toronyház 572 lakással. 1975-ig, a tervek szerint, 2000 új lakás lesz itt, három újabb toronyházban és több tíz-, tizenhét emeletes lakóházakban.

— A földszintes Józsefváros helyén új, egészséges városrész lesz. A Tömö utca mai és holnapi új házaiban született vagy felnövő gyermekeknek már fogalmuk sem lesz arról, hogy valaha milyen viskókban laktak itt emberek.

Ezt dr. Suhajda József, a Józsefváros Pro Urbe aranyéremmel kitüntetett tanácselnöke mondta egyik hosszú beszélgetésünk alkalmából. A kerületnek közel 135 ezer lakója közül, azt hisszük, a nagy többségnek az a véleménye, hogy a tanácselnöknek — immár másfél évtizedes hivatali ideje során — legnagyobb érdeme az, hogy olyan sok nehézség után megindult a rekonstrukció.

A tanács többi vezető emberével — Polonkai Albertnéval, Tasi Istvánnal, Tóth Imrénével — folytatott beszélgetésünk során is ez volt a visszatérő téma. Pedig hát van egyéb gondjuk is. Mert előregedett házak nemcsak a Baross utcától délre vannak. A lebontásra, helyreállításra és tartozásra már nem alkalmas házak, melyek a hivatalos kimutatások szerint a VIII. kerületben 2176 000 légméter tesznek ki (a fővárosban levő ilyen házaknak egyharmada ez), a Baross utcától északra is vannak. És akadnak ezen a vidéken házak, melyek lassú omladozásokkal nem is olyan sok idő múlva növelni fogják az említett légméterek mennyiségét.

A felelős kerületi emberekkel folytatott beszélgetések azt mutatják, hogy most — az új városrész építése mellett — a régi során töprengenek legtöbbit. Itt keresik a lehetőségeket mért legmegfelelőbb megoldást, amely — úgy hisszük — túl a Józsefváros határain, fővárosi méretű gondná növekszik...

Gondolatok a téren

De maradjunk a Józsefvárosban, annak is az említett, Baross utcától északra fekvő részében, és dicsérjük a tereket, melyek még így kopárak is csinosok. Az üldögélőknek rendszeren festett padok

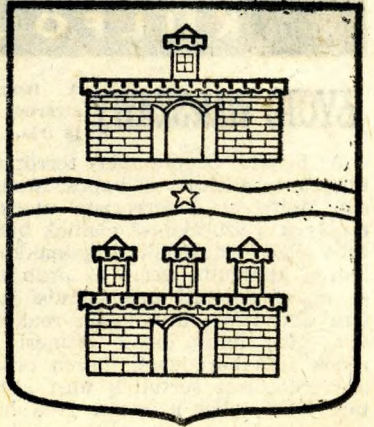
kinálkoznak (a Kulich Gyula téren még sakkasztalok is), és a gyerekeknek mindenféle alkalmatlanság az izgáshoz-mozgáshoz. És ülünk le itt a Köztársaság téren, ahova legalább tizenkét utca torkollik, és amely hatvanezer négyzetméter terjedelmével a kerületnek — és Budapestnek is — legnagyobb parkosított tere.

A hajdani Tisza Kálmán térnek egyéb nevezetességei is vannak. A magyar munkásmozgalom fontos eseményei fűződnek hozzá: igen sok, történelmi nevezettségű munkásmegmozdulás színhelye volt az idők folyamán. Csak kétőt emelünk ki: 1869. augusztus 27-én itt tartotta nagygyűlését az Általános Munkásegylet, a magyarországi munkásság első szocialista jellegű szervezete (1868. február 9-én alakult az egyesület, szintén a kerületben, a mai Üllői út 34. szám alatt, Traub József asztalos műhelyében). Ez a nagygyűlés volt egyébként Magyarországon a munkásság első jelentős demonstrációja. És majdnem egy évszázad múlva, 1957. október 30-án negyedmillió népgyűlés volt itt annak tanúságául, hogy a munkásmozgalmat és annak alkotásait ebben az országban nem lehet letiporni.

Számos utca is emlékeztet a munkásmozgalom történetére. A Conti utcában (ma Tolnai Lajos utca) volt 1909-től a szociáldemokrata párt székháza, ahol a Népszavát is szerkesztették és nyomták, és ahol 1929-től 1942-ig az Országos Ifjúsági Bizottság is működött, melynek tagjai között az illegális kommunista párt sok fiatal harcosa dolgozott. Utolsó vezetője a mártírhaltalt halt Ságvári Endre volt.

A kerület kommunista vezetői a felszabadulás után gazdag munkásmozgalmi hagyományokkal indultak el az új Józsefváros kialakításának útján. Munkára mozgósították az egész lakosságot, annak minden rétegét. Mint jellemző példát említtük, hogy már a felszabadulás utáni első hetekben olyan — sajnos, eléggé elfelejtett — mozgalom indult itt meg, amely nemcsak az élet újraindulását segítette, hanem a legkülönbözőbb emberek százait és ezreit hozta egymással újszerű kapcsolatba. A „Munkások a tudományért — tudósok a munkásokért” elnevezésű akció keretében munkások klinikákat, tudományos intézeteket hoztak rendbe, orvosok, mérnökök, egyetemi emberek pedig megszervezték az üzemekben az egészségügyi ellátást, népszerűsítő előadásokat tartottak. Igen sok értelmiségi itt ismerkedett meg először a munkáosztállyal és lett őszinte, odaadó harcos társa az elmúlt negyedszázad nehéz küzdelmeiben. Mert a kerületben — már említettük az országos jelentőségű és itt székelő tudományos kutatási és egészségügyi intézeteket — az értelmiségnek igen nagy a szerepe és a súlya.

A kerület fokozódó iparosodásával — 1950-ben a Ganz-MÁVAG közigazgatásilag is a kerülethez

került, és a Józsefvárosban van a könnyűipar két igen fontos vállalata, a Május 1. Ruhagyár és a Minőségi Cipógyár is — növekedett a kerületben a munkások száma.

Az elmúlt két évtizedben rendkívül sokat fejlődött a kerület üzlethálózata is. 1951-ben 390 üzlet volt a kiskereskedelmi hálózatnak, ma már több mint 800 van. Ugyancsak változott a vendéglátóipar. Ez nemcsak mennyiségi, hanem minőségi fejlődés is: a kerületben az elmúlt tíz évben hat új ABC-áruház, két önkiszolgáló étterem és két új szakáruház létesült. — Az egyes, történelmileg kialakult üzleti utcáknak a profilja azonban megmaradt: a Rákóczi út a ruházati és lakberendezési boltok vidéke, a Baross utca és a József körút pedig ma is közismerten a bútorüzletek tája.

A vasember

De térjünk vissza ismét a tere, mert a felhők közül kibújt az erőlködő márciusi nap. A tér a kerület szellőzőköd helye. A körfolyosós házakból, de a környék új meg legújabb sokemeletes házaiból is délelőtt, délután ide sereglenek a ráérott emberek; gyermekes anyák, nyugdíjasok, labadozók. És itt sűrűnek a már két lábon biztonságosan járó gyerekek is, csak úgy alkalmilag összezsúfolva, vagy szüleikkel, nagyszüleikkel.

Mint ez az öt-hat éves körüli fiúgyerek is az apjával. A Lég-szusz utca felől jönnek, és mesziről látszik, hogy a gyerek kérdez. Még hangot nem hallok, de apja arcáról már idelepszik az adott vagy adandó válaszok bölcsessége — és a gyerek további macakos szkepticizmusa. Aztán közelebb érnek és hallom is a beszélgetést:

— Ez a nagy vasember miért van ott? — mutat a gyerek a pártbizottsággal szemben levő szoborra.

— Emlékmű, Ferikém — mondja az apa rendkívül pontoskodóan.

— Mi az az emlékmű, apuka? — így a gyerek.

A szülő elbizonytalanodik, de csak egy percre zökken ki apai biztonságából:

— Az emlékmű, kisfiam, olyan szobor, amit nagy események emlékére állítanak.

— Hol vannak a nagy események, apuka...?

Még láttam — már túl a hallótávolságon —, hogy az apa magyaráz a gyerekeknek, mutogat a szoborra, megkerülük, aztán a játszótér felé indulnak.

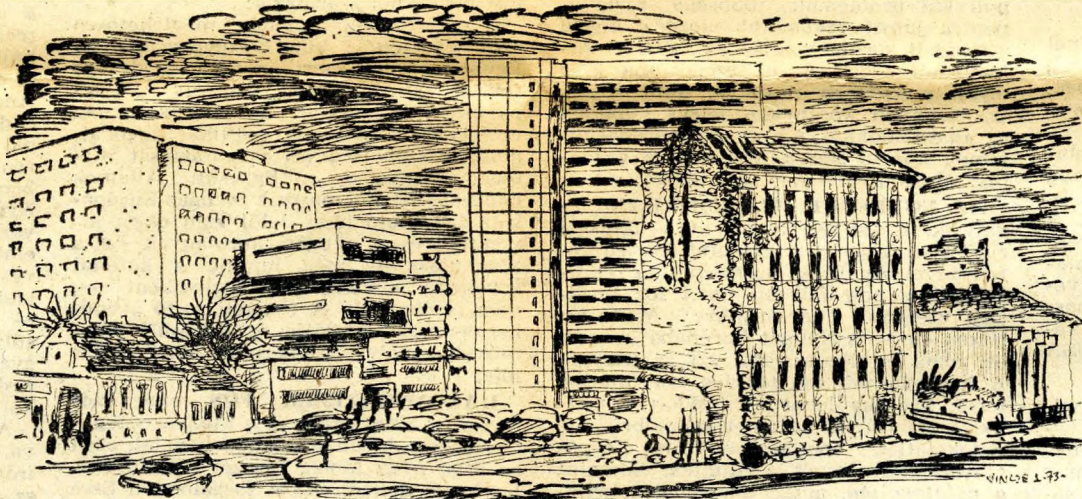
Egész Bezerédi utca hosszat azon töprengtem, hogy ez a Ferike mit tudott meg a Köztársaság téri szoborról, és mit tud majd róla, ha tizenéves vagy huszoneves lesz.

Talán elfelejti — vagy elfelejtik — az egészet, mint ahogyan a Tömö utcában sem emlékeznek majd a gyerekek a hajdani, embernek nem való viskóra? De hát az a vasember éppen azért áll ott, hogy emlékeztessen rá: ebben a kerületben — ebben az országban, de az egész világon is — örökre meg kell szüntetni mindenféle embertelen dolgot.

A Csokonai utcához érve azt gondoltam: meg kellene mondani Ferike apjának, de a főt minden öregasszonyának, kutyafitogtató polgárának, a kuglizóknak, meg a fiatal, gyerektologató anyáknak, és tán a csecsemőknek is — ha megértének:

Soha ne feledkezzenek meg arról a vasemberről.

BÓDAY PÁL

Tömö utcai részlet, 1973. március... A „földszintes” Józsefvárosban a régi, még lebontásra váró házak között már új épületek emelkednek. Képünkön a szemészeti klinika (baloldalt) és a három toronyház egyike

(Vincze Lajos rajza)